

Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru, u listopadu 1992.*

DAVOR MARIJAN

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Iako nije bio prvi sukob između HVO-a i ABiH, sukob u Prozoru iz listopada 1992. općeprihvaćeno je mjesto za početak hrvatsko – muslimanskog (bošnjačkog) rata koji je navodno izazvao HVO, kao i agresije Republike Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu. Na temelju arhivske građe objiju strana, autor zaključuje da je takvo stajalište neodrživo i da je posljedica uspješnog promidžbenog djelovanja muslimanskih (bošnjačkih) institucionalnih i izvaninstitucionalnih struktura.

Ključne riječi: Hrvatsko vijeće obrane, Armija Bosne i Hercegovine, Prozor

Zemljopisno i političko okruženje

Prozor je gradić smješten u gorskom području sjeverne Hercegovine i u hrvatskome nacionalnom korpusu poznatiji je kao središte Rame. Nalazi se na prometnici koja spaja Hercegovinu s Bosnom i koja vodi od Bugojna i Gornjeg Vakufa prema Jablanici i Konjicu, odnosno Mostaru. Po popisu stanovništva iz 1991. u 56 naselja na području općine, živjelo je 19.760 ljudi. Hrvata je bilo 12.259, a Muslimana 7.225. Udio ostalih nacionalnosti bio je zanemariv. U općinskom središtu bilo je 3.566 stanovnika, od kojih 2.199 Muslimana i 1.199 Hrvata. Veća hrvatska zajednica s 1.618 ljudi bila je u selu Rumboci, koje je po veličini bilo drugo naselje u općini. Sela su najvećim dijelom bila hrvatska s tim da su muslimanska bila grupirana u istočnom i jugoistočnom dijelu općine prema općinama Jablanica i Konjic.¹

U kojoj je mjeri prošlost, prije svega Drugi svjetski rat, odredila sukob u Prozoru, nije lako reći. Povijest socijalističke Bosne i Hercegovine je nepoznanica i o ovom razdoblju imamo tek poneki fragment koji upućuje na međunacionalne odnose između Hrvata i Muslimana. Ramski Hrvati bili

---

* Dokumenti kod kojih nije navedeno mjesto pohrane autor posjeduje u preslikama ili prijepisima.

¹ Stanovništvo Bosne i Hercegovine: narodnosni sastav po naseljima, Državni zavod za statistiku, Zagreb 1995., 204-207, prikaz LXIX.

su čvrsto uz opciju Nezavisne Države Hrvatske. S točke gledišta Hrvata, odnosno jednoga katoličkog svećenika iz svibnja 1992., moglo bi se zaključiti da su ramski Muslimani tijekom Drugoga svjetskog rata na vrijeme prepoznali pobjednika i prešli u njegove redove.² Od njihova za borbu sposobnog stanovništva osnovana je u travnju 1944. partizanska 17. krajiška (Muslimanska) brigada kao jedna od rijetkih partizanskih postrojba s većinskim muslimanskim sastavom.³ Bilo je to više nego dovoljno da odredi pobjednike i gubitnike u Drugom svjetskom ratu. U jednom izvješću izaslanstva Centralnog komiteta KPJ iz ožujka 1948. Prozor je posebno naglašen kao područje loših međunacionalnih odnosa i to od privilegiranih Muslimana prema Hrvatima.⁴

S prvim demokratskim izborima u Bosni i Hercegovini nakon Drugoga svjetskog rata, održanim 1990. otvorena je nova stranica u povijesti Rame. Izbori su održani 18. studenog i na njima je pobijedila koalicija nacionalnih stranaka: muslimanska Stranka demokratske akcije (SDA), Srpska demokratska stranka (SDS) i Hrvatska demokratska zajednica (HDZ). Na izborima u Prozoru na listi HDZ-a izabran je 31 odbornik, listi SDA 14 odbornika i na listi Saveza komunista BiH – Socijalističkoj demokratskoj partiji, tri odbornika.⁵ Vlast je postala HDZ-ova i prema ocijeni iz jednoga muslimanskog dokumenta iz 1993., provođena je u naglašenome hrvatskom interesu.⁶

Pogoršanje sigurnosnog stanja u Hrvatskoj od ljeta 1990. i zatim rat u drugoj polovici 1991. nepovoljno se odrazio na ukupno stanje u Bosni i Hercegovini. Muslimansko političko vodstvo je zauzelo stajalište da se ne miješa u hrvatsko-srpski sukob što je značilo da se postavilo kao da ne razumije prirodu sukoba i ulogu Bosne i Hercegovine u njemu. Bosna i Hercegovina je poslužila kao poligon za srpski pohod na Hrvatsku, u kojem je dio njezinih građana srpske nacionalnosti odigrao zapaženu ulogu. Isto

² "Muslimani ostaju Muslimani. Dok su naši skupljali oružje i brinuli se o obrani Rame oni su sjedili po kafićima i koješta maštali. Došlo je vrijeme da se kaže tko je tko? Nema više krpanja uz nas. Izdali su nas tako i u prošlom ratu, 1941. svi ustaše, a 1945. svi partizani. Dosta je toga." Iz kronike ramskog samostana 1992., *Ramski zbornik 2000.*, Ramska zajednica, Zagreb 2000., 187.

³ "Krajiške brigade", *Vojna enciklopedija*, Redakcija Vojne enciklopedije, Beograd, sv. 4., 1972.², 686.

⁴ Ivo LUČIĆ, Sigurnosna politika Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine 1945. – 1990., Filozofski fakultet u Zagrebu, 2005., 62-63 (Neobjavljeno, doktorska disertacija).

⁵ Opštinska izborna komisija, Izborna jedinica Prozor, Br. 01-031-55-2 od 20. 11. 1990., Izvještaj o rezultatima izbora odbornika u Skupštinu opštine Prozor. Prijepis izvješća u *Ramski zbornik 2000.*, 183-184.

⁶ Stranka demokratske akcije, Opštinski štab odbrane, Odbor za povratak legalnih organa i prognanih lica, Prozor – Jablanica od 12. 3. 1993., Informacija o situaciji u opštini Prozor prije i poslije brutalne agresije HVO i HV od 23/24. 10. 1992. g. i položaj muslimanskog naroda u vezi s događajima. Gotovo istovjetan dokument, ali s nadnevkom od 12. 1. 1993. objavljen je u lošem faksimilu kod Mustafa HERO, *Prozor: 1992.-1995.: hronika zločina*, Fondacija "Makljen", Sarajevo 2003., 169-181.

tako je dio građana hrvatske nacionalnosti dragovoljno sudjelovao u ovom ratu, no to je bila značajno manja brojka.⁷ Rezultat je bio posvemašnji krah republike, gubljenje vjerodostojnosti središnjih tijela vlasti i međunacionalne podjele koje su vrhunac imale u osnivanju srpskih autonomnih oblasti i Hrvatske zajednice Herceg-Bosna.⁸

Stanje u općini Prozor tijekom 1991. bilo se je slično onom u ostalim bosanskohercegovačkim općinama s većinskim hrvatskim stanovništvom s kojima je općina Prozor graničila ili koje su bile u bliskom susjedstvu. Pod ovim u prvom redu mislimo na općine duž republičke granice Hrvatske i Bosne i Hercegovine, od Livna do Čapljine. Rat koji je protiv Hrvatske vodila JNA i Srbi imao je odraza i na Prozor, ponajprije u vidu zaoštavanja sigurnosnog stanja i pogoršanja međunacionalnih odnosa. U Informaciji o stanju javnog reda i mira u 1991. komandir Stanice javne bezbjednosti (SJB) Prozor, Midhad Čatić, napisao je da je stvoreno

“takvo međunacionalno nepovjerenje koje je uslovljavalo nove pojavne oblike narušavanja javnog reda i mira, uznemiravanje i paniku među stanovništvom. Njihovi manifestacioni oblici su organizovanje naoružanih straža, kontrola vozila i putnika, pregrađivanje putnih pravaca, te pucanje iz vatrenog oružja, dezinformacije, a posebno prisutnost i vježbe paravojnih formacija na području opštine Prozor i osnivanje i djelatnost Hrvatske stranke prava u Prozoru.”⁹

Nakon nemira i burnih događaja u prvim danima svibnja 1991. u Hrvatskoj (Split, Zadar, Vukovar), počeo je pokret snaga JNA iz Bosne i Hercegovine prema Hrvatskoj. Hrvatsko pučanstvo zapadne Hercegovine blokiralo je kraj Pologa na prometnici Mostar – Široki Brijeg veću oklopno-mehaniziranu kolonu JNA koja je sukladno zamisli za uporabu JNA u planovima za izvanredne prilike namjeravala preko Imotskog doći do Splita.¹⁰ Istovremeno je iz smjera Banjaluke na Kupreško polje stigla slična skupina JNA. Na vijest da ova kolona namjerava “poduzimati vojne aktivnosti kao odgovor na zaustavljanje kolone u Širokom Brijegu”, skupina od “više stotina uglavnom hrvatske nacionalnosti” blokirala je put Prozor – Tomislavgrad iznad sela Varvare u “cilju onemogućavanja prolaska vojne kolone koja se smjestila na Kupresu.”¹¹

⁷ Davor MARIJAN, “Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991.-1995.)”, *Časopis za suvremenu povijest* (dalje ČSP) 36/2004., br. 1., 214-217.

⁸ Usp. Mladen ANČIĆ, *Tko je pogriješio u Bosni*, Crkva na kamenu, Mostar 2001.², 97-99.

⁹ Centar službi bezbjednosti Mostar, Stanica javne bezbjednosti Prozor, Januar 1992., Informacija o stanju javnog reda i mira na području opštine Prozor u 1991. godini.

¹⁰ Davor MARIJAN, “Jugoslavenska narodna armija u agresiji na Republiku Hrvatsku 1990.-1992. godine”, ČSP, 33/2001., br. 2, 299-300; Pismohrana Protuobavještajne agencije Republike Hrvatske: Komanda RV i PVO, Odeljenje bezbednosti, SP br. 4-214 od 11. 6. 1991., Informacija UB SSNO.

¹¹ Centar službi bezbjednosti Mostar, Stanica javne bezbjednosti Prozor, Januar 1992., Informacija o stanju javnog reda i mira na području opštine Prozor u 1991. godini.

Nakon ovog incidenta na cijelom području općine Prozor “dolazi do samoorganizovanja civila koji drže straže oko svojih sela a bilo je i slučajeva zaustavljanja putničkih vozila, autobusa i dr. od strane naoružanih civila”. Skupina civila Hrvata je u Prozoru polupala sve ćirilčne natpise, pa je i SJB pristala da natpis skloni sa zgrade nakon prijetnji da će i on biti slupan.¹² Prema istom izvoru, bilo je i kasnije sličnih incidenata, napose prema svemu što je bilo u svezi s JNA i TO, bilo da je riječ o pokušaju dolaska pripadnika ovih snaga u Prozor, bilo u slučajevima prolaska prometnicom Prozor – Gornji Vakuf ili Prozor – Jablanica. Dio ovakvih postupaka u kojima je očito bilo i prevelikoga nacionalnog naboja s negodovanjem je primljen od Muslimana. I policija je, prema tvrdnjama njezina zapovjednika, pristala na “pravila igre” pa je u pojedinim slučajevima prešla preko nekih izgreda, što znači da nije podnosila zahtjeve za neke izgrede, odnosno zahtjeve za pokretanje prekršajnih postupaka.¹³ To je također pokazatelj urušavanja sustava na mikrorazini.

Rat u Hrvatskoj ušao je u fazu smirivanja nakon što je 2. siječnja 1992. u Sarajevu potpisano primirje između Republike Hrvatske i JNA. Prvi sukobi između Hrvata i Srba u ožujku iste godine bili su vjesnici velikog i krvavog rata u BiH. Počinjali su na etnički miješanim teritorijima gdje se nitko nije mogao nametnuti na miran način i bez borbe. Jedno od tih mjesta bio je i Kupres. Nakon poraza Hrvatskog vijeća obrane (HVO) u borbama za Kupres, Rama je postala granično područje prema snagama Kninskog korpusa JNA, a od lipnja 1992. godine 2. krajiškog korpusa Vojske Republike Srpske (VRS).¹⁴

Ratni događaji u proljeće i ljeto 1992. protekli su u transformaciji JNA u VRS i nastojanjima bosanskohercegovačkih Srba da se u što kraćem roku i uz manje žrtve realizira osnovni cilj - uzeti što više teritorija. Zahvaljujući djelovanju Hrvatske vojske i HVO-a, to je dijelom uspjelo. Hrvati su onemogućili potpunu realizaciju projekta, vezali uz sebe glavninu VRS što je u konačnici omogućilo da se i Muslimani održe u područjima na kojima su inače bili većina.¹⁵ Smirivanjem rata u BiH i njegovim ulaskom u fazu malih pomaka na ratištu, stalna netrpeljivost između HVO-a i muslimanskih oružanih snaga (Teritorijalne obrane, odnosno kasnije Armije Bosne i Hercegovine – ABiH) izbijala je na vidjelo u povremenim sukobima koji nisu izazivali veću pozornost javnosti. No, tek je sukob u Prozoru izazvao dovoljnu medijsku pažnju i kasnije postao kamen temeljac za tvrdnje da u njemu treba tražiti početak muslimansko (bošnjačko) – hrvatskog rata koji je obilježio 1993. i početak 1994. godine.

---

¹² Isto.

¹³ Isto.

¹⁴ Detaljan prikaz borbi za Kupres u: Davor MARIJAN, *Smrt oklopne brigade*, Naklada Zoro, Zagreb 2002., 83-136.

¹⁵ D. MARIJAN, “Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991.-1995.)”, 225.

Organizacija snaga i obrane

Hrvati u Rami bili su većinsko pučanstvo koje se zbog rata u Hrvatskoj brže i bolje organiziralo od Muslimana. Za razliku od Muslimana, Hrvati nisu imali problema s određenjem prema karakteru rata u Hrvatskoj i protivniku, što je izravno utjecalo na stupanj spremnosti za rat u BiH. Muslimani su ih kasnije, odnosno nakon sukoba, optuživali da je oružje nabavljano sredstvima općine i isključivo dijeljeno Hrvatima.¹⁶ Veće količine oružja u Prozor su stigle nakon osvajanja skladišta JNA Ljuta kraj Konjica. Prozor je dobio trećinu ratnog plijena, oko 1.100 komada raznih vrsta oružja (nije jasno jesu li dobili samo 417 cijevi).¹⁷ Muslimani su tražili da Hrvati, jer su dijelom bili naoružani, pristanu na raspodjelu 60:40 u korist Muslimana, odnosno i 70 posto jer je držano da su Hrvati u tom postotku naoružani.¹⁸

Općinski stožer HVO-a Prozor osnovan je u proljeće 1992. i do sredine ljeta bio je u sastavu vojnih snaga HVO-a za srednju Bosnu.¹⁹ Prema podjeli HVO-a na operativne zone od 31. kolovoza 1992., Prozor je ušao u sastav Operativne zone Sjeverozapadna Hercegovina (OZ SZH) čije je sjedište bilo u Tomislavgradu.²⁰ Manevarska struktura (satnije i bojne) počela se osnivati sredinom svibnja.²¹ Zapovijed za osnivanje brigade u Rami, Odjel obrane HVO-a izdao je 16. rujna 1992. Do tada je obrana organizirana pod zapovijedanjem Općinskog stožera HVO-a i u tradiciji nekadašnje Teritorijalne obrane.²² Prema zabilješci iz osobnog dnevnika generala HVO-a Željka Šiljega od 8. studenoga 1992., brigada *Rama* imala je oko 1500 ljudi i držala je crtu duljine oko 10 kilometara.²³

Muslimani su na organizaciji obrane počeli raditi tek krajem ožujka 1992., nakon što je Izvršni odbor SDA Prozor na sjednici održanoj 28. ožujka donio Odluku o "formiranju jedinica TO muslimanskog naroda". Odluka je obra-

¹⁶ Stranka demokratske akcije, Opštinski štab odbrane, Odbor za povratak legalnih organa i prognanih lica, Prozor – Jablanica od 12. 3. 1993., Informacija o situaciji u opštini Prozor prije i poslije brutalne agresije HVO i HV od 23/24. 10. 1992. g. i položaj muslimanskog naroda u vezi s događajima.

¹⁷ Hrvatski državni arhiv, Zbirka dokumenata o ratu u Bosni i Hercegovini (dalje HDA, ZDRBiH): Esad Bektaš od 6. 7. 1992., Izvještaj o radu u stranci SDA Prozor; HDA, ZDRBiH: Specifikacija naoružanja izuzetog iz Konjica.

¹⁸ HDA, ZDRBiH: Krizni štab muslimanskog naroda opštine Prozor od 11. 5. 1992., Obavijest i trebovanje.

¹⁹ HDA, ZDRBiH: Ratni dnevnik Glavnog stožera OS HZ Srednja Bosna, zabilješka za 6. 8. 1992.

²⁰ HVO, Glavni stožer, Str. pov. br. 01-2054/92 od 31. 8. 1992., Formiranje operativnih zona, zapovijed.

²¹ HDA, ZDRBiH: Izvješće sa sjednice zapovjedništva održane 11. svibnja 1992. godine u 16⁰⁰h; HDA, ZDRBiH: Izvješće sa sastanka zapovjedništva održanog 13. svibnja 1992. godine s početkom u 19⁰⁰h.

²² HDA, ZDRBiH: HVO, Odjel obrane, Br. 03-78/92 od 16. 9. 1992., Formiranje brigada, zapovijed.

²³ Dnevnik Željka Šiljega od 8. 11. 1992.

zložena tvrdnjom da nije uspio pokušaj formiranja zajedničke TO obrane općine Prozor, pa je donesena odluka da se osnuju postrojbe Muslimana "radi zaštite svog naroda". Za pripremne radnje Izvršni odbor je zadužio Muharema Šabića, Fudu Hadžića i Mustafu Heru. Njihova je obveza bila da u što kraćem roku naprave plan obrane i osnuju postrojbe.²⁴ Prema vojno-teritorijalnoj podjeli TO SR BiH, Prozor je bio u sastavu Okružnog štaba TO Mostar. Osnivanjem muslimanske TO, Prozor je tek sredinom srpnja dobio zapovijed da se Štab TO preustroji u Općinski štab obrane i privremeno podredi Okružnom štabu obrane Zenica. Krajem istog mjeseca nad snagama TO u Prozoru proširene su ingerencije Prve taktičke grupe (TG-1) privremene formacije, koja je prvotno osnovana za koordiniranje i djelovanje nad muslimanskim snagama na području Konjica, Jablanice i Pazarića.²⁵ Na osnovi odluke Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine o vojno-teritorijalnoj podjeli Republike Bosne i Hercegovine osnovan je okružni štab obrane Mostar. U njegov sastav ušao je i Općinski štab obrane Prozor. O tome je 25. rujna 1992. općinske štabove obrane obavijestio zapovjednik 1. mostarske brigade ABiH Arif Pašalić.²⁶

Okolo osnutka i participiranja Muslimana u obrani Prozora od ugroze s područja Kupresa malo je podataka, a uz to su i kontradiktorni. Prema hrvatskim dokumentima može se zaključiti da su tek od sredine svibnja 1992. Muslimani počeli davati svoj prilog obrani Rame i to na njihovo inzistiranje. Jedan takav sastanak je održan 11. svibnja i na njemu je dogovoreno da će sljedećeg dana biti poznat broj ljudi koji se može angažirati.²⁷ Dan kasnije navodno je jedan dio Muslimana pokazao volju da stupi u redove HVO-a.²⁸ Na sastanku HVO-a održanom 13. svibnja zabilježeno je da konačna potvrda nije sigurna jer dio Muslimana nije bio siguran da može prihvatiti HVO-a pa su tražili Hrvatsko-muslimansko vijeće obrane, pa je konačna odluka obećana 14. svibnja.²⁹ Iz izvješća s ovog sastanka nije moguće zaključiti na čemu se temeljilo muslimansko nepovjerenje. Na ovom je sastanku predstavnik Muslimana M. Šabić predložio da Muslimani osnuju svoju briga-

²⁴ HDA, ZDRBiH: SDA Prozor, Br. 01-17/92 od 29. 3. 1992., Odluka o formiranju TO Muslimanskog naroda. U jednoj kasnijoj informaciji Foruma "Prognanih" muslimanskih organizacija iz Prozora, tvrdi se da je dogovoreno da 16. travnja počne rad zajedničkog Štaba obrane općine Prozor, te da je nakon neuspjeha u njegovom formiranju osnovan posebni muslimanski Štab TO. Tvrdnja očito nije istinita. Opština Prozor, Forum "Prognanih" muslimanskih organizacija, Br. 02-11/92 od 14. 11. 1992., Informacija o situaciji u opštini Prozor i položaju muslimanskog naroda u vezi s događajima od 23. i 24. 10. 1992. g.

²⁵ Opština Prozor, ABiH, Opštinski štab odbrane, Br. 1-01-63/92 od 30. 7. 1992.

²⁶ Komanda 1. mostarske brigade, Dj. br. 604-1 od 25. 9. 1992., Formiranje okružnih štabova odbrane.

²⁷ HDA, ZDRBiH: Izvješće sa sjednice zapovjedništva održane 11. svibnja 1992. godine u 16⁰⁰h.

²⁸ HDA, ZDRBiH: Izvješće sa treće sjednice zapovjedništva održane 12. svibnja 1992. godine u 16³⁰h.

²⁹ HDA, ZDRBiH: Izvješće sa sastanka zapovjedništva održanog 13. svibnja 1992. godine s početkom u 19⁰⁰h.

du, što predstavnik HVO-a boжник Ivan Anđelić nije prihvatio, "pa je postignut dogovor o zajedničkoj odnosno izmiješanoj vojsci, tj. na položajima će biti raspoređen svak na svojoj teritoriji". Postignut je dogovor i o osnivanju ratnog zapovjedništva.³⁰ Dogovoreno je realizirano, samo dijelom. Postojala je zajednička logistika i vojna policija.³¹ U jednom izvješću HVO-a iz prvih dana lipnja piše:

"U Prozoru je do sada uključeno u postrojbe HVO oko 150 do 200 Muslimana prvenstveno iz sela sa većinskim Hrvatskim pučanstvom. Muslimani su formirali svoj Štab TO u koji su ušli dosadašnji radnici Državne sigurnosti ili su navodno radili za KOS. Formirali su čisto Muslimanske postrojbe i raspoređuju ih na manje opasne i manje značajne položaje mimo zahtjeva HVO Prozor. Da bi se uključili u HVO navodno čekaju političke odluke na nivou BiH. Jedino je zajednička vojna policija. Neprihvaćaju postotak učesća u Općinskom stožeru HVO Prozor proporcionalno strukturi stanovništva (70:30)."³²

Muslimansko-hrvatske suprotnosti u BiH i njihov odraz na Prozor

Muslimansko-hrvatski rat u 1993. i 1994. rezultat je postojanja dviju paralelnih političkih i vojnih struktura u središnjem dijelu Bosne i sjeverozapadne Hercegovine. Rat je prije svega rezultat dviju različitih politika, odnosno pogleda na uređenje BiH. Muslimanska politička elita pokušavala je završiti proces konstituiranja nacije stvaranjem nacionalne države, a hrvatska politička elita htjela je (posebno nakon uništenja kompleksa sela Ravno) očuvati svoj nacionalni identitet zalažući se za nacionalni suverenitet i teritorizaciju. Muslimani su držali legalnim i legitimnim sustav koji je u drugoj polovici 1991. zakazao i prestao funkcionirati. Hrvati su, pak, osnovali svoj paralelni sustav čiji je cilj bila teritorijalna i nacionalna jedinica, pa nisu prihvaćali muslimanski povratak na rješenje koje je prije otvorenog rata doživjelo slom. Dvojnost pogleda, a time i ponašanja, dolazili su do izražaja u onim sredinama gdje broj jednih nije bio dovoljno velik za prevagu nad drugima. Na takvim područjima nije se ni jedna strana mogla uvjerljivo nametnuti onoj drugoj. Skoro svi sukobi iz 1992. koji prethode otvorenom hrvatsko-muslimanskom ratu dogodili su se na takvim područjima. Postojanje dviju političkih i vojnih organizacija stvaralo je nesporazume, nepovjerenje i na kraju je postalo temeljni preduvjet za rat. Do njega je i došlo kada su Muslimani vojnički ojačali i kada je srpska ofenziva oslabila. Već sredinom lipnja 1992.

³⁰ HDA, ZDRBiH: Izvješće sa sastanka zapovjedništva održanog 15. svibnja 1992. godine sa početkom u 19^oh.

³¹ HVO, Načelnik za saz. posl. Sektor S/Z Hercegovina, Str. pov. br. 379/92 od 9. 10. 1992., Saznajno izvješće.

³² HVO, Načelnik za saz. posl. Sektor S/Z Hercegovina, Str. pov. br. 44/92 od 9. 6. 1992., Saznajno izvješće.

obavještajna tijela HVO-a predviđala su da podizanje razine naoružavanja i opremanja Muslimana sve više stvara "probleme za postrojbe HVO na ovom području i potencijalnu opasnost da dođe do međusobnog sukoba".³³

U Rami su Hrvati imali apsolutnu većinu, no Muslimani su bili brojniji u susjednim općinama Konjicu, Jablanici i Gornjem Vakufu, što je utjecalo i na ponašanje ramskih Muslimana i zauzimanje stajališta da neće prihvatiti hrvatsku prevlast i politiku Hrvatske zajednice Herceg – Bosne. Unatoč nacionalnoj netrpeljivosti i povremenim incidentima, u Prozoru dulje vrijeme nije bilo sukoba većeg značaja, što znači da je bez obzira na sve što se kasnije dogodilo na obje strane bilo želja i nastojanja da se on izbjegne. Povoda je bilo dovoljno, između ostalog i zbog neposrednog susjedstva jedne od najkritičnijih točki u odnosima Hrvata i Muslimana, Gornjeg Vakufa. U drugoj polovici lipnja došlo je i do sukoba između Hrvata i Muslimana u ovom gradiću. Lokalni HVO je predviđao da je to samo uvod u nove sukobe, čemu je pridonijela i brojka od oko 12.000 izbjeglica iz Donjeg Vakufa "pa ukoliko se još naoružaju, onda ne da prijeti opasnost samo našoj općini nego i susjednim (Bugojno, N. Travnik, Travnik) a naš je zaključak da smo im mi prvi neprijatelj pa tek onda četnici".³⁴ Moglo se i očekivati da će se stanje u Gornjem Vakufu postupno prenijeti i u Ramu. HVO Prozor je to nastojao onemogućiti, zbog čega je pojačao maksimalan nadzor "na svim ulazno-izlaznim punktovima prema Konjicu, Jablanici i G. Vakufu jer postoji opasnost o prenošenju takvog stanja na našu općinu".³⁵ Sukob se nije proširio, a ove općine su bile stalan izvor mogućih sukoba. Međunacionalni incidenti u Rami su postojali sve češći, napose na području mjesne zajednice Uzdol. Izazivanje incidenata HVO je pripisivao pripadnicima TO iz sela Here, Kute i Šćipe, pa je ocijenjeno da ako se nešto ne poduzme, samo će biti pitanje dana kad će izbiti.³⁶

Značajan dio neslaganja, što je vodilo prema oružanom sukobu, bio je u nefunkcioniranju središnjih tijela vlasti. U Prozoru nije osnovana općinska vlada (civilni HVO) zbog neodziva Muslimana. Prema mišljenju HVO-a, lokalni zapovjednik ABiH M. Šabić nije bio sposoban nadzirati stanje u Štabu obrane i stvari su mu polako izmicale iz ruku. Bilo je optužbi na predsjednika SDA i zapovjednika policijske postaje kojima je zamjereno da nisu za suradnju. Zaključeno je da se odnos s Muslimanima pogoršava, što je s iznimkom Livna i Tomislavgrada bila značajka cjelokupne Operativne zone Sjeverozapadna Hercegovina.³⁷ Krupan kamen spoticanja bio je problem školske godine, odnosno programa po kojem će se raditi u školama. Izvršni

³³ HVO, Načelnik za saz. posl. Sektor S/Z Hercegovina, Str. pov. br. 47/92 od 14. 6. 1992., Saznajno izvješće.

³⁴ HZ H-B, Općinski stožer HVO Gornji Vakuf, Str. pov. br. 1-5/4-2/92 od 22. 6. 1992., Izvješće o zbivanjima na području naše općine za dan 20., 21. 6. 1992. g.

³⁵ HDA, ZDRBiH: HVO, Stožer Prozor od 23. 6. 1992.

³⁶ HVO, Općinski stožer Prozor, SIS, Br. 02-07/92 od 19. 8. 1992., Izvješće.

³⁷ HDA, ZDRBiH: HVO, Zap. OZ SZ Hercegovina, Str. pov. br. 12/92 od 18. 9. 1992., Izvješće o stanju u OZ.

odbor SDA je 28. rujna ratnom predsjedništvu SO Prozor uputio dopis s protestom i stajalištem da se “Muslimani regije Srednja Bosna i Hercegovina neće pridržavati odluka koje se provode pod firmom HZ HB”.³⁸ Ovaj problem ostao je neriješen i u danima nakon sukoba.³⁹

Prema tvrdnjama Muslimana 27. kolovoza dogodio se značajan i za kasnije odnose znakovit incident. HVO je optužen za napad na “objekte viđenijih i bogatijih Muslimana i tom prilikom oštećeno je četrnaest objekata. [...] napad obrazložen od strane predstavnika hrvatskog naroda da se radi o njihovim ekstremistima kojima oni ne mogu ništa (vođa pomenutog događaja Marinko Beljo je trenutno zapovjednik Stožera HVO brigade “Rama”).⁴⁰ Iz dokumenata HVO-a nije moguće zaključiti što se dogodilo tog dana, osim priznanja da se dogodio teži incident “između pripadnika HOS-a i pripadnika TO-a Prozor čiji je ishod nekoliko oštećenih zgrada te pet lakše ranjenih lica”.⁴¹ U ovom incidentu Muslimani su vidjeli najavu hrvatskog napada, pa je Komanda TG-1 ABiH 28. kolovoza, a nakon konzultacija s ŠVK OS BiH, naredila da se “sve snage OS Prozor sa zajedničkih položaja i napraviti obrambenu liniju neposredno ispred grada prema pravcu očekujućeg pokušaja prodora neprijatelja u grad”, da se evakuiraju Muslimani iz “sela: Varvara, Kovačevo polje, kao i ostale zaseoke te izvršiti razmjestaž po gradu Prozoru do daljnjeg”, da se pripremi zaprječivanje “prilaznih puteva klasičnim sredstvima, za slučaj pokušaja prodora oklopnih jedinica”, te da se pokuša “preko Ratnog predsjedništva Prozor i općinskog stožera HVO Prozor postići usaglašavanje odvojenih obrambenih linija”.⁴² Ova je naredba pokazatelj potpunog nepovjerenja prema Hrvatima, koji su tretirani kao vojni protivnik. Stoga ne čudi da je Općinski štab obrane Prozor 1. rujna dao nalog da se izradi plan obrane grada Prozora u sklopu kojeg je predviđeno uspostavljanje pričuvnoga zapovjednog mjesta i pričuvnog centra veze, kao i kako riješiti problem bolnice – bolničkog smještaja. Trebalo je osnovati i postrojbe jačine 1 – 2 voda vjerojatno kao interventne postrojbe.⁴³ Plan je izrađen istog dana u dvije varijante. Varijanta *Alfa* u skladnom djelovanju s HVO-om, a *Beta* samostalno u skladnom djelovanju s postrojbama TO susjednih općina (Jablanica, Konjic i Gornji Vakuf).⁴⁴ Dva dana kasnije, ABiH je pribra-

³⁸ HDA, ZDRBiH: RBiH, Izvršni odbor SDA, Koordinacioni odbor muslimanskog naroda, Br. 49-24-09/92 od 28. 9. 1992., Stav o dostavljenim zaključcima sa sjednice Ratnog predsjedništva održane 18. 9. 1992. god.

³⁹ Iz kronike ramskog samostana 1992., *Ramski zbornik 2000.*, 196.

⁴⁰ Stranka demokratske akcije, Opštinski štab odbrane, Odbor za povratak legalnih organa i prognanih lica, Prozor – Jablanica od 12. 3. 1993., Informacija o situaciji u opštini Prozor prije i poslije brutalne agresije HVO i HV od 23/24. 10. 1992. g. i položaj muslimanskog naroda u vezi s događajima. Usp. M. HERO, *Prozor: 1992.-1995. : hronika zločina*, 17, 174.

⁴¹ Općinski stožer Prozor, SIS, Br. 02-16/92 od 18. 9. 1992., Izvješće.

⁴² ŠVK OS RBiH, Taktička grupa-1, Br. 02/349-59 od 28. 8. 1992., Naređenje.

⁴³ HDA, ZDRBiH: RBiH, ABiH, Opštinski štab odbrane Prozor, Br. 1-01-117/92 od 1. 9. 1992.

⁴⁴ Opština Prozor, Štab TO, Br. 1-01-1/92 od 1. 9. 1992., Plan odbrane opštine Prozor.

vila oklopno vozilo s kojim je demonstrirana vojna moć po gradu. Odbijen je zahtjev HVO-a da se vozilo uključi u sustav obrane općine.⁴⁵

Sljedeći veći incident dogodio se 10. rujna kada je skupina Muslimana napala trojicu pripadnika HVO i jednog teško ranila.⁴⁶ Stanje se tih dana ubrzano pogoršavalo, čemu su pridonijeli i radikalni pojedinci s obje strane. Iz HVO-a je ABiH zamjereno da opstruiraju općinske obrane i grupiraju snage u Prozor.⁴⁷ Prema podacima HVO-a u gradu je bilo oko 500 pripadnika ABiH zbog kojih je HVO u gradu svaku večer bio u pripravnosti.⁴⁸ Oko smirivanja stanja u Prozoru, ali i šire, angažirao se početkom listopada i zapovjednik Operativne zone, pukovnik Šiljeg. On je pokušao na zajedničkom sastanku s predstavnicima ABiH iz Konjica, Jablanice, Gornjeg Vakufa, Bugojna i Prozora postići rješavanje aktualnih problema. Sastanak je održan 13. listopada u Tomislavgradu i na njemu se ništa nije dogovorilo jer je došao samo predstavnik ABiH iz Jablanice "iako su prethodno bili svi voljni da dođu".⁴⁹

Pogoršanje odnosa s Muslimanima raslo je krajem ljeta. Srpska granatiranja Prozora s kraja rujna i početka listopada izazvala su u HVO-u sumnju da je riječ o aranžmanu pojedinih pripadnika ABiH sa Srbima. Razlog, granatiran je dio Prozora naseljen Hrvatima, a prethodno su iz tih dijelova iseljeni Muslimani. "Ovo je dodatno utjecalo na pogoršanje odnosa HVO i Armije BiH Prozor, pa je došlo do potpune podjele logistike, a nazire se skora podjela vojne policije."⁵⁰ Inače su i Muslimani sumnjičili Hrvate za granatiranje mjesta na kojem je 23. rujna ABiH održala prisegu iako je predvečer istog dana od ponovljenoga srpskoga granatiranja poginuo jedan, a ranjena dva pripadnika HVO-a.⁵¹

Zapovijed zapovjednika OZ Sjeverozapadna Hercegovina od 25. rujna da se na razini općinskih stožera ustroji postrojba za napadna djelovanja i intervenciju prema ugroženim područjima jačine 150-200 vojnika,⁵² HVO Prozor nije mogao provesti u djelo. "Negativne tenzije HVO i OS BiH (skoro

⁴⁵ Općinski stožer Prozor, SIS, Br. 02-16/92 od 18. 9. 1992., Izvješće.

⁴⁶ Sigurnosno informativna služba Prozor, Br. 02-19/92 od 15. 9. 1992., Izvješće.

⁴⁷ Sigurnosno informativna služba Prozor, Br. 02-21/92 od 20. 9. 1992., Izvješće; Sigurnosno informativna služba Prozor, Br. 02-23/92 od 20. 9. 1992., Izvješće.

⁴⁸ HVO, Načelnik za saz. posl. Sektor S/Z Hercegovina, Str. pov. br. 352/92 od 28. 9. 1992., Saznajno izvješće.

⁴⁹ HDA, ZDRBiH: HVO, Zap. OZ SZ Hercegovina, Str. pov. br. 74/92 od 15. 10. 1992., Izvješće sa sastanka sa predstavnicima općina OZ S/Z H.

⁵⁰ HVO, Načelnik za saz. posl. Sektor S/Z Hercegovina, Str. pov. br. 379/92 od 9. 10. 1992., Saznajno izvješće.

⁵¹ HDA, ZDRBiH: HVO, Općinski stožer Rama od 23. 9. 1992.; Općinski stožer Prozor, [SIS], Br. 02-24/92 od 24. 9. 1992., Izvješće; HVO, Načelnik za saz. posl. Sektor S/Z Hercegovina, Str. pov. br. 352/92 od 28. 9. 1992., Saznajno izvješće.

⁵² HDA, ZDRBiH: HVO, Zap. OZ SZ Hercegovina, Str. pov. br. 27/92 od 25. 9. 1992., Formiranje postrojbi za napadna djelovanja.

otvoreni sukob, otvaranje vatre iz čistih muslimanskih sela prema hrvatskim kućama, neodazivanje na položaj prema Kupresu”, kao i slaba oprema bili su glavni razlozi da se to nije moglo realizirati.⁵³ Zapovjednik OZ-a nije prihvatio ponuđene argumente, inzistirao je da se u mjeri koja je moguća zapovjed realizira, a “Negativne tenzije HVO i OS BiH smanjivati i ne dozvoliti da OS isprovociraju bilo kakav incident ili sukob, više kontaktirati, razgovarati i pozivati se na razgovore i dogovore Tuđmana i Izetbegovića, biće činjeni takvi koraci i na većoj razini. Nastupati pametno”.⁵⁴ Nakon ovog brigada je i “pored velikih poteškoća” formirala postrojbu jačine 100-150 ljudi.⁵⁵

Sukob

Unatoč konstantnim nastojanjima hrvatskih vojnih i političkih struktura, sukob između Hrvata i Muslimana u Prozoru nije izbjegnuto. Sukob je bio dio šireg sukoba između ABiH i HVO-a koji je počeo 18. listopada u srednjoj Bosni, preciznije Novom Travniku, te se brzo proširio na susjedne srednjobosanske općine i Ramu.⁵⁶ Sukob je pred HVO i ABiH stavio istovjetnu zadaću: pomoći svojim snagama u sukobu i onemogućiti protivniku da dovede pojačanja. Za HVO je problem bio što je značajan dio manevarskih snaga iz Srednje Bosne bio u Jajcu. Zbog toga je zapovjednik Operativne zone Srednja Bosna pukovnik Tihomir Blaškić tražio od Glavnog stožera HVO-a pomoć od 150 do 200 ljudi, u suprotnom, najavio je da će biti prisiljen da iz Jajca povuče snage koje je poslao ranije u pomoć.⁵⁷ Od HVO-a iz Bugojna i Rame je 19. listopada traženo da onemoguće slanje pojačanja ABiH u srednju Bosnu.⁵⁸ Ovo važno pitanje različito je rješavano u svakoj od općina. HVO Bugojno dio snaga za brzu intervenciju stavio je u borbenu spremnost, a s lokalnom ABiH je dogovoreno da nitko od njih ne šalje snage izvan područja općine i da se prometnica prema Novom Travniku blokira.⁵⁹ Zahvaljujući ovakvim potezima osim primjetne napetosti do oružanog sukoba nije došlo. Slično je u početku bilo i u Gornjem Vakufu, stanje je bilo napeto, snage obiju strana bile su u punoj pripravnosti i zajednički su patrolirale gradom i držale punktove.⁶⁰

⁵³ HDA, ZDRBiH: HVO, Brigada “Rama”, Br. 11/92 od 28. 9. 1992.

⁵⁴ HDA, ZDRBiH: HVO, Zap. OZ SZ Hercegovina, Str. pov. br. 53/92 od 4. 10. 1992., Odgovor i upute.

⁵⁵ HVO, Općina Rama – Prozor, br. 101-440/92 od 20. 10. 1992., Izvješće.

⁵⁶ D. MARIJAN, “Vještački nalaz: o ratnim vezama Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1991.-1995.)”, 237-238.

⁵⁷ HDA, ZDRBiH: Zap. OZ SB, IZM Vitez od 20. 10. 1992. u 12. 7., Izvješće o stanju u Novom Travniku i Travniku.

⁵⁸ HDA, ZDRBiH: Brigada “Rama” od 19. 10. 1992.; Brigada “Eugen Kvaternik”, Zapovjedništvo od 19. 10. 1992. Brzjavka je primljena paket vezom 19. 10. 1992. u 23.00.

⁵⁹ HDA, ZDRBiH: HVO Bugojno, Zapovjedništvo brigade “Eugen Kvaternik” od 19. 10. 1992., Izvješće; HDA, ZDRBiH: HVO Bugojno od 20. 10. 1992. u 19.30.

U Prozoru se sigurnosno stanje pogoršalo, ali nije bilo sukoba. Snage ABiH su se 20. povukle u dijelove grada naseljene Muslimanima i držale ih u punoj borbenoj spremnosti. Komanda TG-1 zapovjedila je da im snage ABiH iz Gornjeg Vakufa pošalju pomoć.⁶¹ Koncentriranjem ABiH u Prozoru, teret obrane općine, prema VRS, pao je potpuno na brigadu *Rama*. Zapovjedništvo brigade je tražilo da ako to bude potrebno pomoć iz okolnih općina bude spremna za slanje. Od Zapovjedništva Operativne zone Sjeverozapadna Hercegovina brigada je 20. listopada dobila zapovijed da prati stanje i nadzire svoje područje, da ne dopusti da ih se isprovocira, da podigne borbenu spremnost na potrebnu razinu, bude spremna da odvoji dio snaga za rješavanje stanja, te da će dobivati daljnje naputke.⁶² Slično je ponovljeno i dan kasnije, s tim da je traženo da Predsjedništvo HVO-a radi na smirivanju situacije i normaliziranju stanja.⁶³

Stanje se dodatno pogoršalo 21. listopada nakon što je skupina HVO-a iz Gruda tajno provedena za Srednju Bosnu. To se više nije moglo učiniti s ojačanim vodom II. bojne Vojne policije iz Livna koji je također upućen u Srednju Bosnu.⁶⁴ Njihovo je vraćanje iz Gornjeg Vakufu naredila Komanda TG-1 ABiH nakon što je o dobila obavijest iz Prozora o njihovu prolasku za Travnik.⁶⁵ HVO Gornji Vakuf je procjenjivao da pokušaj prolaska ove postrojbe može više štetiti G. Vakufu nego što će pomoći Novom Travniku, napose jer se stanje počelo normalizirati.⁶⁶ Nakon neuspješnog pokušaja prolaza policijski vod HVO-a je smješten na Makljenu.⁶⁷ Zbog blokade u Gornjem Vakufu prolaz je čekao i veći broj vozila s civilima.⁶⁸ Osim prema Prozoru, snage Armije BiH blokirale su prilaze Gornjem Vakufu i iz smjera Bugojna i Travnika. Nakon pregovora HVO-a s ABiH napetost je popustila, a na nadzornim točkama postavljene su miješane posade.⁶⁹ Operativna zona Sjeverozapadna Hercegovina izvijestila je Glavni stožer HVO da se

---

⁶⁰ HDA, ZDRBiH: OS HVO Gornji Vakuf, Izvješće o stanju na općini Gornji Vakuf za dan 20. 10. 1992.

⁶¹ TG-1 Konjic od 20. 10. 1992., Vanredni izvještaj.

⁶² HDA, ZDRBiH: Brigada "Rama" od 19. 10. 1992. Na brzojavki je rukom pisani odgovor za brigadu *Rama*; HDA, ZDRBiH: Brigada "Rama", Br. 18/92 od 20. 10. 1992., Izvješće.

⁶³ HDA, ZDRBiH: HVO, Zap. OZ SZ Hercegovina, Str. pov. br. 83/92 od 21. 10. 1992.

⁶⁴ Ovaj je vod imao 41 policajca kojima je pridodano još 25 ljudi iz interventnog voda brigade *Petar Krešimir IV* iz Livna. HDA, ZDRBiH: HVO, Vojna policija Livno od 25. 10. 1992.

⁶⁵ TG-1 Konjic od 21. 10. 1992., Dnevni izvještaj.

⁶⁶ HDA, ZDRBiH: Općinski stožer HVO Gornji Vakuf, Br. 1-5/1-770/92 od 21. 10. 1992. Rukopisna napomena da OZ SZH nije znala za odluku o slanju postrojbe prema Novom Travniku; HDA, ZDRBiH: OS HVO Gornji Vakuf od 21. 10. 1992., Dostava izvješća.

⁶⁷ HDA, ZDRBiH: HVO, II. bojna Vojne policije, Br. 39-14/92 od 21. 10. 1992., Izvješće. Po podacima brigade *Rama*, vod vojne policije je smješten na branu u Kovačevu Polju. HVO, Brigada "Rama", br. 101-491/92 od 30. 10. 1992., Kronologija zbivanja u svezi s ometanjem prolaska konvoja za pomoć Jajcu.

poduzimaju mjere kako bi se “spriječili sukobi HVO i OS BiH a posebno u G. Vakufu i Prozoru”.⁷⁰

U dnevnom izvješću koji je 21. listopada Komanda TG-1 ABiH poslala u Sarajevo piše da su snage ABiH iz Prozora tražile pomoć u vidu “gotovosti jedinica iz susjednih opština”, da je HVO zaposjeo brdo Makljen iznad Prozora i da je stanje u gradu “napeto i snage raspoređene po zonama. Jablanica uputila jednu četvu do granice Prozora”. Sve ostale snage bile su u punoj borbenoj spremnosti. Četi ABiH iz Travnika koja je se vraćala s Igmana u Travnik, Komanda TG-1 je zapovijedila da pojača snage ABiH u Prozoru, te da u “marševskoj borbenoj gotovosti pokušaju deblokirati Makljen i probiti se do G. Vakufa te nastaviti u Travnik”. U Konjicu je naređena mobilizacija za 22. listopad i slanje dvije čete prema Jablanici.⁷¹ U Jablanici su istog dana prema zapovijedi zapovjednika TG-1 ABiH sve snage stavljene u punu borbenu spremnost a pojačane su i posade na punktovima.⁷² Brigada HVO-a *Herceg-Stjepan* iz Konjica i Jablanice je istog dana obavijestila OZ Sjeverozapadna Hercegovina da su snage ABiH iz Jablanice provele punu mobilizaciju i zatvorile punkt na brani na putu prema Jablanici.⁷³

U Prozoru je 22. listopada propao pokušaj da se pregovorima smiri stanje. Prema izvješću Zapovjedništva brigade *Rama* zakazani sastanak s predstavnicima Muslimana nije se održao “jer druga strana nije prihvatila razgovore”. O stanju u Prozoru govori ocjena da je stanje “jedan korak do žestokog sukoba, samo je pitanje dana pa čak i sata da do toga dođe”.⁷⁴ Brigada je bila u prvom stupnju borbene spremnosti, zaposjela je sve položaje oko grada koje je mogla i bila je spremna za borbu. Držala je pod nadzorom sve važnije objekte u gradu i prilaze prema njemu.⁷⁵

Na inzistiranje predsjednika HVO-a Prozor pregovori su 23. listopada ipak održani. Prema hrvatskim izvorima tema sastanka bilo je razrješavanje postojećih problema i pokušaj vraćanja snaga ABiH “na prvu borbenu liniju koju su dan prije napustile”.⁷⁶ Po muslimanskim izvorima HVO je pristao na njihova stajališta i napravljena je pauza za izradu pismenih zaključaka.⁷⁷ Pregovori su prekinuti nakon što je “iznenada i mučki ubijen pripadnik HVO-a Frano Zadro u predjelu Crnog Vrha (TT 1303), taman u vrijeme

⁶⁸ HDA, ZDRBiH: OS HVO Gornji Vakuf od 21. 10. 1992., Dostava izvješća.

⁶⁹ Obavještajno izvješće VOS SZ Hercegovina br. 404/92 od 22. 10. 1992.

⁷⁰ HVO, Zap. OZ SZ Hercegovina, Str. pov. br. 47/92 od 21. 10. 1992., Redovno izvješće.

⁷¹ TG-1 Konjic od 21. 10. 1992., Dnevni izvještaj.

⁷² Štab OS Jablanica od 21. 10. 1991.

⁷³ HDA, ZDRBiH: HVO brigada “Herceg Stjepan”, Br. 02-129/92 od 22. 10. 1992., Izvješće o sigurnosnoj situaciji na području općine Konjic i Jablanica.

⁷⁴ HDA, ZDRBiH: Brigada Rama od 22. 10. 1992., Izvješće sa stanjem u 12,00 sati.

⁷⁵ HDA, ZDRBiH: Brigada Rama od 22. 10. 1992. u 19,00 sati.

⁷⁶ HVO, Brigada “Rama”, br. 101-491/92 od 30. 10. 1992., Kronologija zbivanja u svezi za ometanje prolazka konvoja za pomoć Jajcu

razgovora dviju strana o prevazilažanju stanja kakvo jeste. U pauzi sastanka mi saznajemo da je pomenuti vojak [...] izgubio život”, napisano je u analizi sukoba, “i onda su događaji krenulo onako kako su krenuli”.⁷⁸ U jednoj muslimanskoj informaciji napisano je da im je jedan od članova hrvatskog poslanstva “na veoma drzak način saopštio da mi s njima pregovaramo, a ubijamo im ljude”.⁷⁹ Muslimani su ovo ubojstvo kasnije pokušali osporiti, tvrdnjama da je izmišljeno,⁸⁰ ili da se dogodilo nekoliko dana ranije,⁸¹ što je jasna potvrda pokušaja prebacivanja krivnje na HVO za izbijanje sukoba. Suvremeni dokumenti HVO-a su tu nedvosmisleni, ubojstvo se dogodilo i to se ne može osporiti.⁸²

Prema muslimanskim izvorima HVO je od komandanta Općinskog štaba obrane Prozor ultimativno tražio “da se preda oružje”, što je odbijeno.⁸³ Pokušaji s pregovorima nisu uspjeli, navodno jer Muslimani nisu imali “osobu za realne pregovore, kako vojne tako i političke”. Prozor je većim dijelom stavljen pod nadzor HVO-a, određenih problema bilo je u obrani istočnih dijelova općine pa je tražena pomoć u ljudstvu zbog iscrpljenosti ljudi.⁸⁴ U dnevnom izvješću Operativne zone Sjeverozapadna Hercegovina od 24. listopada zabilježeno je da je na “strani HVO stanje [...] za sada pod kontrolom, tražen je razgovor sa uticajnim ljudima, ali suprotna strana još ne pristaje na razgovor”.⁸⁵ Uz pomoć manjih snaga iz sastava brigade *Kralj Tomislav* i Vojne policije,⁸⁶ borbe za Prozor završene su 25. listopada oko 15 sati, nakon što je HVO “pod kontrolu uzeo staru kulu u blizini grada i time je cijeli grad pod kontrolom HVO. [...] Pod kontrolom HVO je cijeli prostor oko Ramskog jezera, grad Prozor, brana na jezeru, hidrocentrala /Marina

⁷⁷ Opština Prozor, Forum “Prognanih” muslimanskih organizacija, Br. 02-11/92 od 14. 11. 1992., Informacija o situaciji u opštini Prozor i položaju muslimanskog naroda u vezi sa događajima od 23. i 24. 10. 1992. g.

⁷⁸ HDA, ZDRBiH: HVO, Općina Rama – Prozor, Br. 168/92 od 23. 10. 1992., Izvješće sa stanjem u 24,00 sati. U početku se, što je bilo netočno, držalo da su ubijena dva pripadnika HVO-a. HDA, ZDRBiH: HZ H-B, Općina Rama – Prozor od 23. 10. 1992., Izvješće sa stanjem u 24,00 sati.

⁷⁹ Opština Prozor, Forum “Prognanih” muslimanskih organizacija, Br. 02-11/92 od 14. 11. 1992., Informacija o situaciji u opštini Prozor i položaju muslimanskog naroda u vezi sa događajima od 23. i 24. 10. 1992. g.

⁸⁰ Isto; Stranka demokratske akcije, Opštinski štab odbrane, Odbor za povratak legalnih organa i prognanih lica, Prozor – Jablanica od 12. 3. 1993., Informacija o situaciji u opštini Prozor prije i poslije brutalne agresije HVO i HV od 23/24. 10. 1992. g. i položaj muslimanskog naroda u vezi s događajima.

⁸¹ M. HERO, *Prozor: 1992.-1995. : hronika zločina*, 38.

⁸² *Spomenica poginulim i nestalim braniteljima HVO-a*, Solvej, Mostar, 2000., II, 240.

⁸³ RBiH, GŠ OS od 23. 10. 1992., Prekid vatre, naređenje.

⁸⁴ HDA, ZDRBiH: HVO, Općina Rama – Prozor, Br. 168/92 od 23. 10. 1992., Izvješće sa stanjem u 24,00 sati.

⁸⁵ Zap. OZ S/Z Hercegovina, Br. 50/92 od 24. 10. 1992., Izvanredno izvješće.

⁸⁶ HDA, ZDRBiH: HVO, Brigada “Kralj Tomislav”, br. 189/92 od 23. 10. 1992., Redovno izvješće; HDA, ZDRBiH: Zap. OZ S/Z Hercegovina, Br. 89/92 od 24. 10. 1992., Izvanredno izvješće.

pećina/ i prometnica prema Jablanici do mjesta Jasen”.⁸⁷ Jedan muslimanski izvor navodi na zaključak da veći borbi i nije bilo, da je HVO topnički granatirao Prozor, a da je nakon toga, 24. listopada počelo izvlačenje iz grada “civilnog stanovništva i vojske na južni izlaz (prema Jablanici)”.⁸⁸

Borbe su pokazale da je ABiH precijenila svoje snage i mogućnosti za sukob s HVO-om. Pomoć od susjednih općina tražena je 23. listopada, brzo nakon što je izbio sukob.⁸⁹ Organizaciju pomoći preuzeo je na sebe zamjenik načelnika Štaba Vrhovne komande oružanih snaga BiH Jovan Divjak, koji se tih dana nalazio u Konjicu. On je zapovjedio slanje pomoći jačine bataljuna iz Općinskog štaba obrane Jablanica, a snagama ABiH u Prozoru zapovjedio je da brane sadašnje položaje. Nakon dolaska pomoći trebali su spriječiti zaposjedanje Prozora i odbaciti snage HVO-a s teritorije općine Prozor. U istoj zapovijedi je tražio da se pregovara sa stožerom HVO-a “u cilju traženja riješenja za nastalu situaciju”.⁹⁰ Divjak je 24. listopada za pomoć odredio četvu ABiH iz Gornjeg Vakufa koja je bila na povratku s planine Igman.⁹¹ Iako zapovjedbena i pripremljena, pomoć iz Jablanice nije stigla u Prozor. Zapovjednik Općinskog štaba obrane Jablanica Salko Zerem to je opravdao prikupljenim podacima da je HVO organizirao obranu pravca Jablanica – Prozor pa bi napad bio neuspješan uz velike gubitke, te da je i naredba Štaba Vrhovne komande da se ne proširuju sukobi. Isto bi dovelo do zatvaranja ovog pravca i sprječavanja evakuacije povrijeđenih i izbjeglih iz Prozora. Uz to je očekivano da bi snage HVO-a intervenirale prema Risovcu i Mostaru.⁹² Neuspješno je svršio i Divjakov pokušaj da se u organizaciji, i uz pomoć klišanskog bataljuna ABiH, osigura provođenje čete ABiH iz Gornjeg Vakuf od Konjica, preko Buturović Polja, Parsovića do Solakove Kule.⁹³ Ovaj to nije bio u stanju jer je klišanski bataljun pola ljudi poslao prema Herama, a druga polovica je nadzirala matično područje.⁹⁴ Četvu iz Gornjeg Vakufa nije bilo moguće angažirati jer su je snage brigade HVO-a iz Konjica 26. listopada blokirale u području Kruščice.⁹⁵ Epilog neuspješnih pokušaja bila je smjena zapovjednika ABiH u Jablanici i pokretanje odgovornosti protiv zapovjednika klišanskog bataljuna zbog neizvršavanja zapovijedi.⁹⁶

⁸⁷ Saznajna služba S/Z Hercegovina, Str. pov. br. 408/92 od 25. 10. 1992., Saznajno izvješće.

⁸⁸ Opština Prozor, Forum “Prognanih” muslimanskih organizacija, Br. 02-11/92 od 14. 11. 1992., Informacija o situaciji u opštini Prozor i položaju muslimanskog naroda u vezi sa događajima od 23. i 24. 10. 1992. g.

⁸⁹ K-dant OS Prozor od 23. 10. 1992.

⁹⁰ Glavni štab VK OS R BiH, IKM Konjic od 23. 10. 1992. u 20.30, Naređenje Op. br. 1.

⁹¹ Glavni štab VK OS R BiH, IKM Konjic od 24. 10. 1992. u 15.30, Naređenje Op. br. 2.

⁹² OpŠO Jablanica od 24. 10. 1992., Izvještaj o uputu jedinice na zadatak.

⁹³ Glavni štab VK OS R BiH, IKM Konjic od 25. 10. 1992. u 00.30, Provođenje jedinice OpŠO G. Vakuf, naređenje.

⁹⁴ Komandant I. kli. bat. Zahir Hrnjica, Izjava (nedatirano).

⁹⁵ HDA, ZDRBiH: Zap. OZ S/Z Hercegovina, Br. 109/92 od 26. 10. 1992., Izvanredno izvješće; HDA, ZDRBiH: Zap. OZ S/Z Hercegovina, Br. 108/92 od 26. 10. 1992., Odgovor na traženje po izvješću.

Snage ABiH poslije gubitaka položaja u Prozoru, organizirale su obranu u selu Here.⁹⁷ Prema podacima kojima je HVO raspolagao, iz Gornjeg Vakufa pravcem Dobrošin – Voljevac – Ljubunci upućena je pomoć snagama ABiH, a snage iz Konjica su zaposjele sela Mejnik, Ljubunci i Glibe u istočnom dijelu općine pa je postojala mogućnost njihova napada na Prozor.⁹⁸ Oko stanja u selu Mejnik nije bilo vjerodostojnih podataka, pa se pojavila glasina da je u njemu ABiH napravila masakr hrvatskog stanovništva. Isto tako nije bilo poznato je li slično napravljeno i u ostalim zauzetim selima.⁹⁹

Prema odobrenju Glavnog stožera HVO-a u noći 24./25. listopada iz Tomislavgrada je poslana jedna haubica 152 mm i diverzantski vod brigade *Kralj Tomislav*. S haubicom je planirano zaposjedanje vatrenog položaja u području Trebiševo radi djelovanja po snagama koje su napadale položaje brigade *Rama*.¹⁰⁰ Brigadi *Ante Starčević* zapovjedbno je da Gornji Vakuf stavi pod svoj nadzor i spriječi napad na postrojbe HVO-a. S brigadama HVO-a u Bugojnu i Prozoru trebalo se održavati kontakt i “po mogućnosti zajednički oslobodite komunikaciju G. Vakuf – Prozor”.¹⁰¹

Unatoč pretrpljenom porazu u Prozoru, Komanda TG-1 je na osnovi usmene naredbe načelnika Štaba vrhovne komande Sefera Halilovića, 25. listopada naredila pokretanje napada s ciljem da se zaključno s 28. listopada iz smjera Hera i Jablanice prodre u Prozor i stavi pod nadzor gradska jezgra.¹⁰² Slična naredba ponovljena je i 27. listopada.¹⁰³

“Snage TO pokušale su izvršiti proboj preko Makljena na pravcu Gornji Vakuf – Prozor. Napad je bez ikakvih problema odbijen”, napisao je zapovjednik Operativne zone Sjeverozapadna Hercegovina 25. listopada, te da sa “strane Konjica TO dobija pojačanja, koja se grupiraju u selima Ščiće, Kute i Here. Naše snage uspostavljaju tvrdnu liniju obrane, a zauzet će i selo Here, te se povezati sa Uzdolom kako bi se ostvarila puna kontrola na cijeloj liniji. Snage brigade *Rama* tijekom dana su ojačane s jednom satnijom iz brigade HVO *Kralj Tomislav*”.¹⁰⁴ U kasnijem izvješću napisano je da je stanje pod nadzorom i da se borbe vode u smjeru Gornjeg Vakufa. Prema podacima Vojnoobavještajne službe HVO-a dio snaga ABiH iz nekoliko sela u okoli-

⁹⁶ Glavni štab VK OS R BiH, IKM Konjic od 25. 10. 1992. u 01.00, Smena komandanta OpŠO Jablanica, naredjenje; Glavni štab VK OS R BiH, IKM Konjic od 25. 10. 1992. u 10.00, Utvrditi stepen odgovornosti Zahira Hrnjice.

⁹⁷ TG-1, Br. 02/349-131 od 27. 10. 1992., Naredjenje Op. br. 3.

⁹⁸ HDA, ZDRBiH: Zap. OZ S/Z Hercegovina, Br. 89/92 od 24. 10. 1992., Izvanredno izvješće.

⁹⁹ Brigada “Kralj Tomislav” za OZ S/Z H, Br. 50/92 od 24. 10. 1992., Redovno izvješće.

¹⁰⁰ HDA, ZDRBiH: Zap. OZ S/Z Hercegovina, Br. 95/92 od 24. 10. 1992., Ojačanje brigade HVO “Rama”, zapovijed.

¹⁰¹ HDA, ZDRBiH: Zap. OZ S/Z Hercegovina, Br. 98/92 od 24. 10. 1992., Zapovijed za djelovanje.

¹⁰² TG-1, Br. 02/349-130 od 25. 10. 1992., Naredjenje.

¹⁰³ TG-1, Br. 02/349-131 od 27. 10. 1992., Naredjenje Op. br. 3.

¹⁰⁴ Zap. OZ S/Z Hercegovina, Str. pov. br. 101/92 od 25. 10. 1992., Izvanredno izvješće.

ci Prozora “odbili su se boriti protiv snaga HVO i jutros su predali oružje. U rajonu Uzdol stanje je napeto iako je veći dio pod kontrolom naših snaga”.¹⁰⁵ HVO se uzdao u pregovore, ali je u igri bila i opcija da se put prema Jajcu preko Gornjeg Vakufa silom raskrči. Planirano je pojačanje snaga iz Posušja i Tomislavgrada i njihova uporaba ako se ne postigne dogovor.¹⁰⁶ Napadni planovi HVO-a nisu realizirani jer je nakon nekoliko dana intenzivnih pregovaranja dogovoren prekid vatre.

Sukob je iznio na vidjelo postojanje ratnog plana ABiH iz Prozora s varijantom za sukob s HVO-om. U istrazi koju su provela vojno-sigurnosna tijela HVO-a zaključeno je da se podaci iz ratnog plana uz određena odstupanja “poklapaju sa djelovanjem jedinica Armije BiH”.¹⁰⁷ Nakon prikupljanja oružja i vojne opreme, zaključeno je da je ABiH imala značajno više oružja no što su to iz HVO-a znali. “Na osnovu zaplijenjenog uskladištenog oružja TO je imala više oružja nego su mogli imati ljudi, i pored toga još prije dvadeset dana pripadnici Armije BiH su uvijek prije polaska na teren tražili oružje od HVO-a.”¹⁰⁸

Pregovori za smirivanje stanja

Prva nastojanja da se sukob u Prozoru zaustavi počela su odmah nakon izbijanja sukoba. Glavni stožer HVO-a je 23. listopada naredio da se uspostavi kontakt s ABiH i dogovori bezuvjetni prekid vatri, da se prekinu pokreti snaga s drugih područja, da se uspostavi primirje i osnuju mješovite skupine za praćenje stanja i razrješenje problema.¹⁰⁹ Istog dana je i načelnik Štaba Vrhovne komande oružanih snaga BiH, S. Halilović naredio snagama u Prozoru da prekinu s borbama.¹¹⁰ Obraćajući se istog dana načelniku Glavnog stožera HVO-a brigadiru Milivoju Petkoviću, Halilović je tražio prekid vatri i stupanje u pregovore. Požalio se da je unatoč “svim dogovorima i izdatim naređenjima jedinicama-postrojbama OS R BiH a prema najnovijim saznanjima nisu prestali oružani sukobi”. “Naprotiv”, žalio se Halilović, “od k-danta OpŠO Prozor, Muharema Šabića sam dobio obavijest da je dobio ultimatum od zapovjednika HVO da se preda oružje, što je naravno kao vojnik odbio. Umjesto dogovora, uslijedio je artiljerijski

¹⁰⁵ HDA, ZDRBiH: Zap. OZ S/Z Hercegovina, Br. 102/92 od 25. 10. 1992., Izvanredno izvješće.

¹⁰⁶ HDA, ZDRBiH: Zap. OZ S/Z Hercegovina, Br. 116/92 od 26. 10. 1992., Sagledavanje stanja, zapovijed; HDA, ZDRBiH: Nedatirani odgovor Željka Glasnovića na navedenu zapovijed.

¹⁰⁷ Općinski stožer Prozor, SIS, Br. 02-51/92 od 28. 10. 1992., Izvješće.

¹⁰⁸ HDA, ZDRBiH: HVO HZ H-B, VOS, Str. pov. br. 07-49/92 od 26. 10. 1992., Obavještajno izvješće br. 89/92.

¹⁰⁹ Glavni stožer, Br. 23/10-92 od 23. 10. 1992., Smirivanje situacije, Zapovijed; Zap. OZ S/Z Hercegovina, Br. 90/92 od 24. 10. 1992., Prekid vatre zapovjed.

¹¹⁰ RBiH, ŠVK OS, Broj: 02/1091-99 od 23. 10. 1992., Naređenje.

napad na Prozor od postrojbi HVO, a prema saznanjima očekuje se napad sa tenkovima iz pravca Tomislavgrada. Tražimo da se ovo hitno obustavi.”¹¹¹ Nastojanja s vrha zapovjedne piramide nisu trenutno zaustavila sukob iako je Glavni stožer HVO-a 24. listopada ponovio zapovijed da se uspostave kontakti s ABiH i dogovori prekid vatre.¹¹²

Do prekida vatre došlo je nakon angažmana Zapovjedništva Operativne zone Sjeverozapadna Hercegovina i Okružnog štaba ABiH iz Zenice. S hrvatske strane ulogu glavnog pregovarača odigrao je bojniki Jure (Jürgen) Shmit iz brigade *Kralj Tomislav*. Shmit je 25. listopada uspio proći kroz Gornji Vakuf i stići u Bugojno, gdje je stupio u kontakt s predstavnicima lokalne ABiH.¹¹³ U Bugojno je 26. listopada održan sastanak predstavnika HVO-a i Armije BiH, prilikom kojeg je dogovoren “prekid vatre i primirje od 11 h u vremenskom periodu 48 h tj. do 28. 10. 1992. godine do 11 h”. U dogovorenom je vremenu trebalo osigurati zajedničke punktove radi osiguranja prolaza konvoja za Jajce. Postrojbe HVO-Prozor trebale su se do 12 sati 26. 10. povući s područja Gornjeg Vakufa. Dogovor su u ime HVO-a potpisali: ovlašten predstavnik Operativne zone Sjeverozapadna Hercegovina bojniki Jure Shmit, zapovjednik brigade *Rama* Ilija Franjić, zapovjednik brigade *Eugen Kvaternik* Ivica Lučić i zapovjednik brigade *Ante Starčević* Zrinko Tokić. U ime Armije BiH potpisali su zapovjednik ABiH Gornji Vakuf Fahrudin Agić i zapovjednik ABiH za Bugojno Senad Dautović.¹¹⁴ Ovo je bio temelj za kasnije pregovore i privremeno smirivanje stanja.¹¹⁵

Reakcije i posljedice

U širokim relacijama najveći gubitnik sukoba u Prozoru i srednjoj Bosni bila je obrana Jajca, koja je na kraju listopada pod pritiskom srpskih snaga napustila grad. Hrvatski pokušaj da pošalje pomoć koju je vodio Ante Prkačin nije uspio, ponajprije zbog muslimanskih blokada prometnica tijekom ovih sukoba.¹¹⁶ Prozor je također stradao, dijelom u borbama, a dijelom zbog pojava pljačkanja za što su optužene postrojbe HVO dovedene sa strane. “Ovakvo ponašanje je nedopustivo”, zapisao je u izvanrednom izvješću pukovnik Šiljeg, zapovjednik Operativne zone Sjeverozapadna Hercegovina. O tome je izvijestio Odjel obrane, Glavni stožer HVO-a i Upravu Vojne policije sa zahtjevom da načelnik Uprave Vojne policije “obiđe postrojbe vojne

¹¹¹ RBiH, GŠ OS od 23. 10. 1992., Prekid vatre, naređenje.

¹¹² Glavni stožer HVO, Dj. br. 24-10/92 od 24. 10. 1992., Prekid vatre: Zapovjed.

¹¹³ HVO Bugojno, Brigada “Eugen Kvaternik” od 25. 10. 1992. (Za HVO Tomislavgrad); HVO Bugojno, Brigada “E. Kvaternik” od 25. 10. 1992. u 23.55, Izvješće.

¹¹⁴ Bugojno, 26. 10. 1992., Zaključci.

¹¹⁵ Dnevnik Željka Šiljega od 29. 10. 1992.; RBiH, ŠVK OS od 31. 10. 1992., Ovlaštenje; HVO, Odjel obrane, Glavni stožer, Br. 01-2496/92 od 6. 11. 1992., Zapovjed.

¹¹⁶ Izvješće o pokušaju pružanja pomoći Jajcu bojnima (Vitez Bosne Srebrene) iz Gruda 28. 10. 1992.

policije u Livnu i Tomislavgradu, sagleda stanje i poduzme odgovarajuće mjere protiv nosioca ovakvog ponašanja”.¹¹⁷ Brigadi *Rama* je 25. listopada OZ SZH dala zapovijed da se postavi čvrst punkt prema Tomislavgradu i spriječi “odvoženje bilo kakvih MTS i vozila sa teritorije općine Prozora bez potpisa i dokumenata zapovjednika brigade HVO Rama”.¹¹⁸ Prema podacima brigade *Rama* od 5. studenog 1992. srušeno je “nekoliko desetina kuća, ali uglavnom kuća iz koje su bile napadnute postrojbe HVO-a, a s druge strane oštećena je župska kuća i zgrada SO-e Prozor. Također su oštećene pošta, kuće članova HVO-a, ugostiteljski objekti vlasništvo Hrvata”.¹¹⁹ Prema podacima muslimanskih političkih i vojnih struktura iz ožujka 1993. u Prozoru je 101 kuća zapaljena ili uništena, a isti je slučaj bio s 80 trgovina i 45 ugostiteljskih radnji. Uz to je navodno ukradeno 110 motornih vozila i razne druge robe, opreme i bijele tehnike. Ukupna šteta procijenjena je na oko 42 milijuna njemačkih maraka.¹²⁰

Ljudski gubici su nekoliko dana bili sporni, a podaci nepouzdan. U osobnom dnevniku zapovjednika Operativne zone Sjeverozapadna Hercegovina zabilježeno je 25. listopada da je HVO u Prozoru imao dva mrtva i sedam ranjenih.¹²¹ Prema podatku brigade *Rama* iz istog dana u Prozoru i okolici pronađeno je šest leševa, od kojih su dvije bile žene. Za jednu kuću u Paljikama je pretpostavljeno da su u njoj izgorjele 3-4 osobe.¹²² Po podacima koje je brigada *Rama* prikupila nakon borbi, HVO je imao pet poginulih, 18 ranjenih, a ABiH je imala 11 poginulih.¹²³ U *Ramskom zborniku* iz 2000. piše da je “na muslimanskoj strani poginulo [...] 8 (osam) osoba”, četiri vojnika i četiri civila od kojih je jedan bio srpske nacionalnosti.¹²⁴

Zejnir Delalić, zapovjednik TG-1 ABiH je 25. listopada 1992. obavijestio Štab Vrhovne komande oružanih snaga RBiH da je od zapovjednika Općinskog štaba obrane dobio podatke da je u Prozoru učinjen “jeziv genocid i procjena je više stotina mrtvih Muslimana. Najmanje tri sela do temelja srušena. Neuračunljivi pripadnici koji ostavljaju drogiran utisak, kolju, na licu mjesta siluju i odvođe”, kao i da je oko “3.000 izbjeglica po kojima puca-

¹¹⁷ HDA, ZDRBiH: Zap. OZ S/Z Hercegovina, Br. 104/92 od 25. 10. 1992., Izvanredno izvješće i zahtjev za poduzimanje mjera.

¹¹⁸ HDA, ZDRBiH: Zap. OZ S/Z Hercegovina, Br. 103/92 od 25. 10. 1992., Kontrola teritorije, zapovijed.

¹¹⁹ HDA, ZDRBiH: Zap. brigade “Rama”, Br. 101-514/92 od 5. 11. 1992., Izvješće po zapovijedi br. 01-2437/92 GS HVO-a.

¹²⁰ Stranka demokratske akcije, Opštinski štab odbrane, Odbor za povratak legalnih organa i prognanih lica, Prozor – Jablanica od 12. 3. 1993., Informacija o situaciji u opštini Prozor prije i poslije brutalne agresije HVO i HV od 23/24. 10. 1992. g. i položaj muslimanskog naroda u vezi s događajima.

¹²¹ Dnevnik Željka Šiljega od 25. 10. 1992.

¹²² HDA, ZDRBiH: Brigada “Rama” od 25. 10. 1992., Izvješće.

¹²³ HDA, ZDRBiH: Zap. brigade “Rama”, Br. 101-514/92 od 5. 11. 1992., Izvješće po zapovijedi br. 01-2437/92 GS HVO-a.

¹²⁴ *Ramski zbornik*, 211, 218.

ju PAM-ovima i drugim oružje bježe preko Hera u pravcu Buturović Polja”. Delalić je predlagao da se pozove UNPROFOR i propagandno iskoristi zapovjednik Općinskog štaba iz Prozora.¹²⁵ U dopisu članova Štaba Vrhovne komande OS RBiH, Amidže (Vehbija Karić) i Ognja (ime nepoznato) od 3. studenoga 1992. se kaže: “Stanje u Prozoru je bolje nego što smo informisani na početku. Poginulo je naših boraca 11+3 civila, HVO tvrdi da je poginulo njihovih 6 bojovnika. Takođe rušenja i paljevina kuća je manje, nego što je bilo u prvim izvještajima ali se još nastavlja”.¹²⁶ Po muslimanskim podacima iz ožujka 1993. u Prozoru je poginulo osam civila i tri vojnika, a ranjeno je 13 vojnika i 10 civila.¹²⁷

Na sastanku predstavnika HVO-a i ABiH održanom 6. studenoga 1992. u Jablanici, ABiH je pristala na zahtjev HVO-a da se s dužnosti zapovjednika Općinskog štaba obrane Prozor smijeni zapovjednik M. Šabić,¹²⁸ iako je on najkasnije 3. studenog već bio smanjen “zbog grešaka ispoljenih u komandovanju u Prozoru”.¹²⁹

Krajem 1992. Muslimani su počeli sukob u Prozoru interpretirati kao početak muslimansko-hrvatskih sukoba i nadnevak s kojim je počeo i angažman Hrvatske vojske na Bosnu i Hercegovinu.¹³⁰ Bio je nužan samo mali korak da to bez ikakvih ograda prihvati i bošnjačka historiografija, pa se već 1994. mogla pročitati tvrdnja da je “Republika Hrvatska izvršila agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu, napadom na Prozor i Novi Travnik”, kao i da je u tom napadu sudjelovala “113. splitska i dio 114. šibenske brigade Hrvatske vojske”.¹³¹ Ovo naravno, nije bilo točno, u dokumentima HVO-a nema nikakvih naznaka o sudjelovanju Postrojba HV-a u ovom sukobu. Hrvatska vojska je doista imala u svom sastavu 113. i 114. brigadu, s tim da je prva bila iz Šibenika, a druga iz Splita. Od travnja 1992. ove brigade su kao taktičke grupe u različitim vremenskim intervalima bile angažirane na Južnom bojištu.¹³²

¹²⁵ TG-1 od 25. 10. 1992. u 13.30.

¹²⁶ Amidža i Oganj, O aktivnostima u Hercegovini (od 3. 11. 1992.).

¹²⁷ Stranka demokratske akcije, Opštinski štab odbrane, Odbor za povratak legalnih organa i prognanih lica, Prozor – Jablanica od 12. 3. 1993., Informacija o situaciji u opštini Prozor prije i poslije brutalne agresije HVO i HV od 23/24. 10. 1992. g. i položaj muslimanskog naroda u vezi s događajima.

¹²⁸ Šabić Muharem od 27. 11. 1992., Izjava. Prijepis izjave objavljen je i u *Ramski zbornik 2000.*, Ramska zajednica, Zagreb, 2001., 189.

¹²⁹ Amidža i Oganj, O aktivnostima u Hercegovini (od 3. 11. 1992.).

¹³⁰ “HVO je napadom na OS Busovače u junu mjesecu i razoružavanjem istih razotkri-la svoje namjere da bi 21. 10. 1992. g. gnusnim napadom na OS Prozora i pljačkaškim pohodom na Muslimane, potpomognuti ustašama iz Hrvatske, potvrdila svoje namjere i tako definitivno bez ikakve dileme i dvoumljenja postalo zajedno sa Hrvatskom tihi agresor br. 2. na RBiH”, rečenica je koja je u studenom 1992. objavljena u gornjevakufskom muslimanskom listu *Behar-press*, G. Vakuf, 20. 11. 1992., 5. Zanimljivo je da nadnevak borbi u Prozoru nije točan iako su Gornji Vakuf i Prozor susjedne općine.

¹³¹ Smail ČEKIĆ, *Agresija na Bosnu i genocid nad Bošnjacima 1991-1993.*, Ljiljan, Sarajevo 1994., 226.

Razlozi za sukob

Hrvati su u općini Prozor držali vlast i uz to bili vojnički dominantni, pa su samim time povoda za sukob imali mnogo manje od Muslimana. Za sada nema nikakvih naznaka da je političko i vojno čelništvo bosanskohercegovačkih Hrvata (Predsjedništvo ili Glavni stožer HVO-a) potaknulo oružano razračunavanje u Prozoru. Civilno vrhovništvo je Prozor držalo područjem čije mjesto nije sporno u razgraničenju i teritorijalnoj jedinici Hrvata u Bosni i Hercegovini koja je očekivana u budućem ustroju republike. Vojni napor HVO-a u tom trenutku bio je usmjeren na zajedničku operaciju s HV-om na Južnom bojištu prema snagama Hercegovačkog korpusa VRS-a u Podveležju. U sklopu priprema za ovu operaciju, vrijeme će pokazati neuspješnu, Glavni stožer HVO-a je 18. listopada zapovjedio je da se iz sastava Operativne zone Sjeverozapadna Hercegovina dio topništva iz brigada HVO-a iz Livna i Tomislavgrada (tri haubice 122 mm), dio postrojbi za elektroničko izviđanje, osam ručnih bacača granata 40 mm i laserski daljinomjer s poslugom iz Livna u tijeku 19. listopada premjesti u Čapljinu i stavi pod zapovijedanje Operativne zone Jugoistočna Hercegovina.¹³³ Zapovijed za njihovo slanje Zap. OZ Sjeverozapadna Hercegovina napisana je 19. listopada kada se ona morala provesti u djelo.¹³⁴ Već je ovo dostatno da se odbaci tvrdnja da je sukob iniciran s najviše vojne razine HVO-a jer je uzimanje oko 25% topništva Operativne zone za drugi smjer pokazatelj da sukob nije očekivan, a kamo li planiran. Ovaj sukob ih je zatekao i neugodno iznenadio. Nakon okončanja sukoba, opće stanje se nije promijenilo, HVO je i dalje imao isti opći položaj – vojnu i političku dominaciju.

Okolnost da je Prozor u neposrednom susjedstvu s općinama u kojima je ABiH bila brojnija i jača, stvorio je očito u Muslimana u Prozoru osjećaj da je njihov politički i vojnički položaj mnogo bolji nego u npr. Muslimana u Livnu i Tomislavgradu. To je pak dovelo do oštrog kursa koji ni vojnički ni politički nisu mogli podržati. Konkretno, to je značilo političko zaoštravanje i nepomirljivo stajalište prema političkoj opciji Herceg – Bosne, a vojnički nastojanje da se što manje participira u obrani općine na crti prema

¹³² Središnji vojni arhiv Ministarstva obrane Republike Hrvatske, fond Zapovjedništva Operativne zone Split: OZ Split, Kl. 8/92-01/163, Ur. br. 1080-01-92-2 od 8. 4. 1992., Zapovijed. TG-113 je bila kratko na Južnom bojištu i njezina je primarna zadaća bila obrana zaleđa Šibenika. TG-114 je bila dulje na Južnom bojištu i početkom listopada 1992. dobila je obrambenu zadaću na dubrovačkom bojištu. Iz iste se zapovijedi vidi da je i dio 113. brigade bio na dubrovačkom bojištu, ali u sastavu TG-3. Središnji vojni arhiv Ministarstva obrane Republike Hrvatske, fond Zapovjedništva Južnog vojišta: Zap. Južnog vojišta, Kl. 8/92-01/305, Ur. br. 1080-01-01-92-1 od 3. 10. 1992., Zapovijed za obranu na Južnom bojištu. Usp. Janko BOBETKO, *Sve moje bitke*, Vlastita naklada, Zagreb 1996., 351.

¹³³ HDA, ZDRBiH: HVO, Glavni stožer, Str. pov. br. 01-2370/92 od 18. 10. 1992., Uput djela postrojbi u OZ j/i "H".

¹³⁴ HDA, ZDRBiH: HVO, Zap. OZ SZ Hercegovina, Str. pov. br. 77/92 od 19. 10. 1992., Uput dijela postrojbi u Operativnu zonu j/i H.

Kupresu. Ovakvo stajalište je nesumnjivo imalo punu političku i vojnu potporu iz Sarajeva, jer je geografski položaj Prozora bio iznimno značajan za vezu Hercegovine i srednje Bosne. HVO je ovoga bio svjestan što se vidi iz obavještajne procjene u kojoj se kaže da prema "svim raspoloživim podacima cilj muslimanskih snaga na ovom prostoru je da ovladaju prometnicama i hidrocentralama. Kontrolom prometnica muslimanske snage bi u svojim rukama držale i sudbinu Hrvata u Srednjoj Bosni, a kontrolom hidrocentrala na Rami i Neretvi kontrolira se energetski sustav u južnom dijelu Hrvatske i HZ H-B".¹³⁵

Zaključak

Sukob HVO-a i ABiH u Prozoru nije se dogodio iznenada, pa se u međusobnom odnosu Hrvata i Muslimana ne može uzimati kao dokaz za potpuno drukčiji međusobni odnos no što je bio do tada. Obilje hrvatskih dokumenata u razdoblju od 19. do 23. listopada pokazuje da je Prozor od Glavnog stožera HVO-a tretiran kao dio širega vojnog sustava, kao uostalom i od Štaba Vrhovne komande i Komande TG-1 ABiH. Hrvati su bili brojniji i jači i nekoliko su dana držali pod nadzorom svoje snage, sve do trenutka kada su pripadnici ABiH ubili jednog borca HVO-a za što nije bilo nikakvog opravdanja. Nakon tog događaja nije se moglo, a u Prozoru se čini ni željelo obuzdavati borce HVO-a na uzdržavanje od sukoba. ABiH je brzo vojnički poražen, a uz nju se i dio stanovništva povukao iz grada, što je iskorišteno da se Prozor proglasi prvim planski očišćenim gradom. Kasnije, tijekom 1993. u vrijeme sukoba HVO-a i ABiH u kojem su u ljeto sudjelovali i dijelovi HV-a, ovaj sukob je muslimanska promidžba pretvorila u simbol agresije Republike Hrvatske na njih (odnosno njihovu percepciju Bosne i Hercegovine), iako postrojbi HV-a u sukobu nije bilo, odnosno nije ih tada uopće bilo na području Operativne zone Sjeverozapadna Hercegovina.

Sukob u Prozoru bio je pokazatelj da pola godine nakon otvorenog rata u BiH, Hrvati i Muslimani različito gledaju na njezinu budućnost. Nakon što su i sami došli na udar velikosrpskoga vojnog stroja Muslimani su nakon teškog ljeta 1992. u kojem su se fizički i uz teške gubitke održali zahvaljujući vojnom angažmanu Hrvatske vojske na granicama i u graničnim dijelovima BiH, pokrenuli proces proklamirane "obnove" BiH. U tom je trenutku proces odmaknuo do razine koja ih je vodila u rat s Hrvatima koji su bili za nacionalnu i teritorijalnu jedinicu u BiH. Sukob u Prozoru je bio tužni vjesnik budućeg muslimansko-hrvatskog rata.

---

¹³⁵ HDA, ZDRBIH: HVO HZ H-B, VOS, Str. pov. br. 07-49/92 od 26. 10. 1992., Obavještajno izvješće br. 89/92.

Kratice

ABiH – Armija Bosne i Hercegovine
GS HVO – Glavni stožer Hrvatskog vijeća obrane
GŠ OS – Glavni štab oružanih snaga
HDA, ZDRBiH – Hrvatski državni arhiv, Zbirka dokumenata o ratu u Bosni i Hercegovini
HV – Hrvatska vojska
HVO – Hrvatsko vijeće obrane
HZ H-B – Hrvatska zajednica Herceg - Bosna
IKM Konjic – istaknuto komandno mjesto
IZM Vitez – Istaknuto zapovjedno mjesto Vitez
j/i H – Jugoistočna Hercegovina
OpŠO – Općinski štab obrane
OS HVO – Oružane snage Hrvatskog vijeća obrane
OS HZ – Oružane snage Hrvatske zajednice
OZ S/Z H – Operativna zona Sjeverozapadna Hercegovina
OZ SB – Operativna zona Srednja Bosna
OZ – operativna zona
RBiH – Republika Bosna i Hercegovina
RV i PVO – Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna dbrana
SDA – Stranka demokratske akcije
SIS – Sigurnosno-informativna služba
ŠVK OS – Štab Vrhovne komande oružanih snaga
TG-1 – Taktička grupa 1 (Prva taktička grupa)
TO – Teritorijalna obrana
UB SSNO – Uprava bezbednosti saveznog sekretarijata za narodnu obranu
VK OS– Vrhovna komanda oružanih snaga
VOS – Vojnoobavještajna služba
VRS – Vojska Republike Srpske

SUMMARY

THE CONFLICT BETWEEN THE CROATIAN DEFENSE COUNCIL (HVO) AND THE ARMED FORCES OF THE REPUBLIC OF BOSNIA AND HERCEGOVINA (ABiH) IN PROZOR IN OCTOBER 1992

The clash between Croatian Defence Council (HVO) and the Armed Forces of the Republic of Bosnia and Herzegovina (ABiH) in Prozor, which took place 23-25 October, 1992, was brought on as a result of the widening of the conflict between the HVO and the ABiH in central Bosnia, or more precisely, an outgrowth of the violence which erupted in Novi Travnik on 18 October 1992. The conflict must be viewed within the context of the general worsening of relations between the ABiH and HVO which began with the redirection of the Serbian war machine against the Muslims in April 1992. The conflict in Prozor is not an incident that occurred quickly or unexpectedly, rather it is the local result of opposing views of the current political situation and future organization of Bosnia and Hercegovian. The actual conflict occurred when members of the ABiH killed a soldier of the HVO without provocation, which brought about the clash of arms which resulted in the defeat of the ABiH in Prozor as well as the retreat of a portion of the Muslim inhabitants of the town. Very quickly the following year, 1993, the Muslim (Bosniak) propaganda machine began transforming the conflict in Prozor into an act of violence against its own constituency, which, despite the fact that its forces were not present in the region, implicated the armed forces of the Republic of Croatia.

Key words: Croatian Defence Council, Armed Forces of the Republic of Bosnia and Herzegovina, Prozor